

СПЕЦИФИКИ ПРИ ПРЕПОДАВАНЕТО НА ПЕРСИЙСКИ ЕЗИК НА СТУДЕНТИ

Иво Панов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда едни от най-често срещаните специфики при преподаването на персийски език на студенти. Обръща се внимание на мястото на персийския език в света, неговото разпространение и национални езикови норми (фарси, дари, таджики). Акцентира се върху затрудняващи процеса на обучение особености на езика в трите му диалекта на фонетично, граматическо и лексикално ниво, върху възможните начини за преодоляването им. Разгледани са някои проблеми при транскрибирането на персийския език на български. Всичко това е новост не само за българската иранистика, но и за световната.

Ключови думи: персийски език; персийска граматика; дари; фарси; таджики; видовете национални езикови норми на персийския език; лингводидактология

Персийският език¹ е един от най-разпространените живи езици и се говори в 29 страни на планетата. Държавен език е на Иран, Афганистан и Таджикистан. Компактни маси персоговорящо население живеят в Ирак, Индия, Пакистан, Бахрейн, Узбекистан... Иранската емигрантска колона в Европа надхвърля 3 млн. души, а в САЩ и Канада е над 6 млн. Дори в щата Калифорния от десетилетия съществува район с название Техеран Анджелес, известен и като Малката Персия, където живее една от най-големите диаспори извън Иран. На персийски днес говорят повече от 200 млн. души. Езикът се нарежда на шесто място, веднага след испанския и е преди немския, от гледна точка на броя на държавите, в които се говори. Персийският е познат като втория класически език след гръцкия и притежава всички характеристики на един класически език. В тази класация латинският и санскрит се нареждат на трето и четвърто място. Персийският език възниква век по-рано от латинския и 12 века преди английския. Съобразно количеството на пословици и поговорки персийският е сред първите три езика в света. Според словесното си многообразие е един от най-богатите световни езици. Това може да се види от осемнадесеттомния персийско-персийски речник на А. А. Деххода, както и от шесттомния на М.

Моин. Персийският заема 13-о място в света по употреба в учебпространството. От десетте най-популярни всемирни поети петима са перси – Абулгасем Фердоуси, Омар Хайям, Джелаледдин Руми, Саади Ширази, Хафез Ширази. А класическото литературно наследство (IX – XV в.) на персийската общност справедливо е сравнявано по обем и дълбочина с древногръцкото. Ето защо изучаването на персийския език е с такава важност за общуването между народите и за обогатяването на световната литературна съкровищница.

Съвременният книжовен персийски език има три национални езикови норми (регионални варианти) или както още ги определят – три езикови клона, три диалекта. Това са: фарси в Иран, дари в Афганистан и таджики в Таджикистан. И трите езикови норми и техните диалекти се подчиняват на обща граматическа система, но имат свои специфични особености, отнасящи се най-вече до лексикалния им състав и до тяхната фонетична употреба. Факт, който трябва да се отчита в процеса на преподаване на този език във висшите училища. Кой все пак са спецификите, които не бива да се изпускат от внимание в педагогическия процес?

В своето историческо развитие персийският език преминава през три етапа: древноперсийски (VI – III в. пр.н.е.), използващ един от вариантите на клинообразното писмо, средноперсийски (III в. пр.н.е. – VII в. от н.е.), употребяващ за своите писмени паметници пахлави, и новоперсийски (VII в. от н.е. – до наши дни), на който се пише на допълнена арабска графична система. Новият литературен език дари (фарси-йе дари, букв. – персийски, говорещ се в двореца) тръгва от земите на североизтока. За негово родно място се приема провинция Балх в днешен Афганистан. Затова и първите автори, творещи на фарси-йе дари, са от градовете на Балх, Систан, Хорасан и Средна Азия. Основни търговски, административни и културни центрове в тези райони са градовете Бухара, Балх, Самарканд, Мерв, Херат, Тус, Бадгис и др. При преподаването на персийски език в неговите три национални норми следва да се отчита, че най-близко до литературния персийски днес стои дари, след него е таджики и накрая – фарси. Въпреки това в университетите се преподава на първо място фарси като най-разпространена и наложена днес форма на персийския език.

При обучението на персийски език следва да се имат предвид следните специфики.

I. Специфики на фонетично ниво

В персийския, както и в древногръцкия, в латинския и в арабския език, съществуват кратки (неустойчиви) и дълги (устойчиви) гласни звукове, каквито в повечето от познатите ни езици не присъстват. При това късите гласни звукове нямат буквен израз, което затруднява изключително много правилното четене и възприемане на думи с липсващи букви за гласни, които обикновено

стоят между две съгласни. И в зависимост от това какъв кратък гласен звук поставим между две съгласни, можем да получим думи със съвсем различно значение. Например: د (,,дәм“ – ,,дъх“, ,,въздишка“; ,,миг“, ,,момент“...) с кратък гласен звук „ä“ между „д“ и „м“, и вариантът с дълъг гласен звук „â“ – دام (,,дәм“ – ,,мрежа за риболов“, ,,кеп“; ,,животни“, ,,добитък“). Или да вземем глаголите ن ت ش ذ گ (,,гözâштән“ – ,,минавам“, ,,преминавам“) с един кратък гласен „ö“ и два кратки гласни „ä“. Другият глагол ن ت ش ا ز گ (,,гözâштән“ – ,,слагам“, ,,полагам“, ,,оставям“...) е с един кратък гласен „ö“, с един дълъг гласен „â“ и с един кратък „ä“. Тук следва да се наблегне на обстоятелството, че за разлика от краткия гласен „ä“, който е еднакъв с българския звук „а“, дългият гласен „â“ е подобен на съчетанието на българските „а“ и „о“. Обучаващите трябва да бъдат насочвани към ,,чуването“ и към отчетливото произношение на краткия гласен звук „ä“ и на дългия гласен „â“.

Вторият кратък гласен в персийския език е „ë“. Той не се различава от българския звук, но трудността идва от необходимостта да се отговори на въпросите: кога да го поставим между две съгласни и кога да изберем един от другите два кратки звука „ä“ и „ö“. Например между буквите ر س ,,с“ и ,,р“ можем да поставим както краткия гласен „ë“, така и кратките „ä“ и „ö“. При първия случай ще получим думата „сөр“ (,,тайна“, ,,секрет“), при втория „сär“ (,,глава“; ,,начало“; ,,връх“...), при третия – „сөр“ (,,плъзване“, ,,подхлъзване“; ,,хлъзгав“).

Третият неустойчив гласен е „ö“, той също съвпада с българския звук, а присъствието или отсъствието му променя, както в горните случаи, същността на думата. Примерно при съчетанието на съгласните ,,г“ и ,,л“ گ ل ще получим различни думи в зависимост от това какъв кратък гласен ще поставим между тях – گ ل (,,гöl“ – ,,цвете“; ,,роза“); گ ل (,,гёл“ – ,,кал“; ,,мръсотия“; ,,глина“); گ ل (,,гäl“ – ,,стадо“, ,,табун“).

Колкото и да е странно, няма никакво правило къде, кога и какъв кратък гласен звук да поставим в дадена дума, което е една от особеностите и трудностите на персийския език. Затова се разчита единствено на паметта и усета на обучавания, както и на рутината на преподавателя.

Неустойчивият гласен „ö“ в персийския език се различава осезаемо от устойчивия дълъг гласен „у“, обозначаващ в персийския с буквата و ,,вäv“. И въпреки че тази буква може да означава дългия „у“, краткия „ö“ и дифтонга „оу“, когато و ,,вäv“ отсъства, при транскрибиране следва да използваме краткия „ö“ – ن ت ش ا م گ (,,гöмâщән“ – ,,назначавам на пост, позиция, длъжност“), но ن ا م ر ف ب ش و گ (,,гушбёфäрмân“ – ,,послушен“, ,,покорен“) ще го транскрибираме с „у“. Има и изключения, разбира се, каквото е названието на столицата на Афганистан, чието название се изписва без و ,,вäv“, а се пише и произнася с „у“ – ل ب ا ک – Kâбул (Kabul).

Характерно за персийския език е наличието на три съгласни звука: خ ,,x“ – беззвучен гърлен (преходен увуларен), близък до съчетанието на

нашите „х“ и „р“; ح „х“ – фарингален беззвучен придихателен; и ہ „h“ – непроизносимо (беззвучно) „х“, което в езиковия клон фарси почти се уподобява на предихателния ح „х“. Колкото повече се отива на североизток, там, където възниква новият литературен персийски език, толкова по-силно се усеща разликата между тях. Правилното произношение на тези три съгласни звука е от съществено значение за правоговора и семантиката на думата и е в пряка зависимост от дикцията на обучаващия и от чуваемостта на обучавания. Това се свързва с концентрацията, слуховите способности на студентите и с педагогическите умения на преподавателя.

Друга фонетична особеност на персийския език е, че в него съществуват освен обикновения звук گ „г“ още два, подобни на него. Единият е غ „гайн“, представляващ проходен увуларен звучен „г“ (аспираторно „г“), между нашите „г“ и „р“. При транскрибиране се обозначава с гама γ. Вторият е ق „кгаф“ – звук между българските „к“ и „г“. При транскрибиране за него се използва знакът ġ. Във фарси двата звука се уеднаквяват, произнасят се като غ „гайн“. Но в дари и в таджики между тези звукове има отчетлива разлика, която е лесно доловима и следва да се има предвид при преподаването на диалектните форми на персийския език.

Различия на фонетично ниво наблюдаваме и когато преминаваме от фарси към дари и таджики, и обратното. Ако във фарси първият гласен в азбуката ا алеф се произнася удължено между българските „а“ и „о“, то в дари и таджики гласната силно се доближава до нашия „о“. Например на фарси названието на град ارواحوب Бухара е Бухârâ, докато на дари и таджики – Бухоро. Специфичен момент има и при употребата на крайно ہ (h) – непроизносимото „х“. Този звук в края на думата се трансформира в гласните „е“ или „а“, в зависимост от това в кой регион се говори персийският. Примери: ناسخ на фарси ще бъде („xâne – „къща“; „дом“), на дари и таджики ще се произнесе „xона“. Има се предвид, че на таджики се пише с кирилица, а не с арабица. Ако пък се обърнем към техранския диалект, тогава след фонетичната промяна думата ще стане ناسخ („xуне), защото при него дългият гласен ا (â) се трансформира в дългия гласен و (u). Или بچہ („дете“; „момче“) на фарси ще бъде „бъчче“, но на дари и таджики „бъчча“.

Фонетични промени се наблюдават и при трансформирането на литературния персийски език в разговорен. Особено ясно това личи при преход към уличен, жаргонен език. В тази област едни от най-честите промени са следните.

Трансформация на съгласни звукове

1. В разговорния персийски език звукът ن („н“) често се трансформира в م („м“): لادن – لادم („дѳнбъл“ – „дѳмбъл“ – „опашка“; предл. „след“); مبن – مپ („пънбе“ – „пъмбе“ – „памук“); دبنگ – دمگ („гѳнбъл“ – „гѳмбъл“

– „купол“, „кубе“, „свод“). Тази фонетична промяна се отразява в писмен вид дори в съвременните речници по персийски език.

2. В много случаи звуковете ف „ф“ и و „в“ преминават в ب „б“: دنفس وگ: „днфс и в“ – „днбс и в“; بید – وید: „див“ – „днбс и в“; گوسفاند – „гусфанд“ – „гусбанд“ – „овен“, „овца“; دیب – „днбс и в“ – „демон“, „зъл дух“, „злодей“...).

3. В края на думите звукът د „д“ се променя в ت „т“: تراک – دراک („кард“ – „карт“ – „нож“); ترآ – درآ („арт“ – „арт“ – „брашно“).

4. Наблюдава се промяна и при звука ژ „ж“, който преминава в ج „дж“: دژم – دجم („мөжде“ – „мөдже“ – „добра вест“, „радостна новина“).

5. Когато думата چي („нич“ – „нищо“, „никак“) се употребява заедно с سڪ („кәс“ – „човек“) или с تقو („вәгт“ – „време“), звукът چ „ч“ на چي („нич“) се променя в ش „ш“: سڪشي – سڪشي („ничкәс“ – „нишкәс“ – „никой“) и چي – شي („ничвәгт“ – „нишвәгт“ – „никога“).

6. В средата или в края на думите се наблюдава замяна на звука ر „р“ със звука ل „л“: خاروس – خالوس („сурах“ – „сулах“ – „дупка“, „отверстие“, „пробойна“...); مفرس – مفلس („сөрфе“ – „сөлфе“ – „кашлица“); ريحنا – ريحنا („анджир“ – „анджил“ – „смокиня“).

7. Ако след съгласните غ (γ) и ق (g) има беззвучен съгласен звук, при произнасяне тези съгласни се трансформират в гърления خ (x): نابخاب – نابخاب („баубан“ – „бахбан“ – „градинар“); تقو – تقو („вәгт“ – „вәхт“ – „време“).

8. Ако пред съгласния ب („б“) стои س („с“), тогава първият преминава в پ („п“): پسچ – پسچ („чәсб“ – „чәсп“ – „лепило“); پسا – پسا („асп“ – „асп“ – „кон“).

9. В случаите, в които звукът („т“) стои след звука س („с“), първият се асимилира от втория и преминава в س [c]: متسکش – متسکش („шәкәсте“ – „шәкәсте“ – „строшен“, „счупен“, „пречупен“); متسخ – متسخ („хәсте“ – „хәсте“ – „уморен“). При тези промени вместо с двойно س („с“) думата може да се изпише и със знака „ташдид“ над س („с“), с който съгласният звук се удвоява.

10. При бройните числителни звукът د („д“) се трансформира в ز („з“): دزناپ – دزناپ („пәнзә“ – „пәнзә“ – „дванадесет“); دزناپ – دزناپ („пәнзә“ – „пәнзә“ – „петнадесет“); دزناپ – دزناپ („һәфтә“ – „һәфтә“ – „седемнадесет“). Допълнителна особеност тук е, че крайното непроизносимо „һ“ на бройните числителни се произнася като „ә“, а не като „е“.

Трансформация на гласни звукове

1. В случаи, при които в първата сричка на думата има кратък неустойчив гласен „ө“, а във втората сричка дълъг устойчив гласен و „у“, последният надделява и първият гласен се произнася като него: رولب („блур“ – „булур“ – „кристал“); دودح („һөдуд“ – „һудуд“ – „граница“, „около“, „близо“, редом“).

2. Ако в първата сричка на думата има кратък неустойчив гласен звук „ă“, а във втората има устойчивия гласен ¹ „â“, краткият „ă“ се трансформира в дълго „â“: ران – ران (,,nâhâr“ – „nâhâr“ – „обяд“); راب – راب (,,bâhâr“ – „bâhâr“ – „пролет“).

Особена трудност за студентите при изучаването на персийски език произтича от това, че персоговорящата общност (с изключение на таджиките) използва и до днес арабската графична система. В нея обаче съществуват букви за звукове, каквито няма в персийския език. Поради което в „адаптираната“ персийска графична система присъстват по няколко букви, обозначаващи един и същи звук. Например съгласният звук „с“ се изразява с буквите: ث (,,сѐ“), س (,,син“), ص (,,сăд“); звукът „з“ – с буквите: ذ (,,зăл“), ز (,,зѐ“), ض (,,зăд“), ظ (,,зă“); звукът „т“ – с ت (,,тѐ“) и ط (,,тă“). Възниква въпросът коя буква за съответния звук на дадена дума трябва да изберем. И тук категоричен отговор няма как да дадем. Всичко опира до наизустяването и силата на паметта на обучаваните.

II. Специфики от граматическо естество

Една от основните трудности за студентите е употребата на следлога ار (râ), чиято роля е да изпълнява пряко допълнение. И съответно отговаря на въпросите ار کی (,,ки râ?“ – „кого?“) и ار چی (,,чи râ?“ – „какво?“). Трябва да се знае, че کی (,,ки“) и چی (,,чи“) могат да се изпишат и с крайно ہ (,,ѐ“), т.е.: کہ (,,кѐ“) и چه (,,чѐ“), без да се променя техният смисъл.

Втората функция на ار (râ) е да изразява определеност, която в много случаи се възприема като пълен член в българския, въпреки че ار (râ) не отговаря на пълния член на подлога. Например в изречението تفرداتسا (,,Устăд рăфт“ – „Учителят тръгна“) не е необходим следлогът ار (râ). Това вероятно е и причината студентите да се затрудняват при използването на следлога, което се преодолява с много четене, упражнения и синтактичен анализ.

Друга трудност при обучението на персийски език е функцията на изафет (,,конструкция“), особено когато имаме случаи, а те не са редки, на верижен изафет (,,верижна конструкция“). Изафет се използва за свързването на определяемото с определението (за разлика от българския, където първо се поставя определението, а после определяемото). Изафет няма буквено изражение, не поема ударението върху себе си и морфологично се изразява чрез звука „е“, а когато думата завършва на гласен звук, изафетът се произнася „йе“. Тук студентите задължително трябва да обърнат внимание на различните фонетични промени, настъпващи в зависимост от окончанието на определяемото.

В случаите, в които дадена дума има повече от едно определение, те се присъединяват към определяемото чрез т.нар. „верижен изафет“, който не се поставя след последното определение. При наличие на притежателно место-

имение (изразява се чрез лични местоимения или енклитики), то се поставя в края на изречението. Във фраза, в която има само качествени определения обаче, единствено първото прилагателно се свързва с определяемата дума чрез изафет. Останалите се присъединяват посредством съюза و („vä“ – „и“), който се произнася като звука „y“: عاچش و یوق و گرزب نامرهق: („Gährämân-ë bözörg-u gävi-u şödžâ“ – „Голям, силен и смел герой“).

Всеизвестно е, че през 651 г. Сасанидската империя пада под ударите на арабите и е включена в пределите на Арабския халифат. Персите остават в рамките на Халифата до 935 г., когато и последната територия, населена с персоговорящо население, отвоюва своята независимост. Тези почти 300 години не остават без последствия. Победителите налагат на победените своята религия – ислям, своя език и своята писменост. Персите приемат учението на Мохаммед, но запазват своя език и своята национална идентичност. Към арабската графична система те прибавят 4 букви за звукове, които не съществуват в арабския език. Това са: پ „пё“, چ „чө“, ژ „жө“ и گ „гяф“. В персийския език, вследствие на дългото общуване с арабския, навлизат арабски думи и елементи, които и до днес присъстват в него и го дообогатяват. Така например арабската графична система се характеризира със своите слънчеви и лунни букви, които няма как да не присъстват и в персийския език. При съчетанието на тези букви с думи, притежаващи арабския артикъл ل „äl“, се получават следните промени.

Слънчеви букви فورح سمش (хөрүф-е шәмси):

ش („син“), س („зё“), ز („рө“), ر („зäl“), ذ („дäl“), د („сө“), ث („тө“), ت („шин“), ن („нун“), ل („läm“), ظ („зä“), ط („tä“), ض („зäd“), ص („säd“).

Когато в дума от арабски произход артикълът ل „äl“ стои пред някоя от слънчевите букви, при четене съгласният звук ل „л“ се трансформира в звука, стоящ след него, т.е. звукът, стоящ след артикъла ل „äl“, се удвоява: ساردا (с-säbr – „търпение“, „търпеливост“); ساردا (с-ädr – „заяние“, „урок“); ارعشلا كالم („mälek osh-şoärâ“ – „дар на поетите“ – титул, даван на изтъкнати дворцови поети).

Необходимо е обаче да се прави разлика между арабските думи с артикъл ل „äl“ и думите (арабски и персийски), които започват със съчетанието ل „äl“, без то да е артикъл. При тях фонетични промени не настъпват: ساردا (с-ätmâc – „молба“, „прошение“); ساردا (с-äzâmi – „необходим“, „задължителен“); ساردا (с-äldân – „лекомислен“, „вятърничав“, „веселяк“, „шегаджия“); ساردا (с-älsâg – „залепване“, „присъединяване“, „прикрепване“).

Лунни букви ىرمق فورح („хөрүф-е гәмари“): ا („älef“), ب („бө“), ق („фө“), ف („fäin“), غ („gäin“), ع („xä“), ح („xä“), ج („джим“), و („wäv“), ه („hë“), م („mim“), ك („käf“), گ („gäf“).

Когато артикълът ل „äl“ стои в дума от арабски произход пред някоя от лунните букви, той се произнася изцяло: رجا (с-äldžäbr – „алгебра“); رجا (с-älbähr – „море“); لجا (с-älxä – „мисъл“, „размисъл“, „представа“);

„намерение“; „предположение“); لقاعلا („älâgêl“ – „умен“, „разумен“, „мъдър“); لمالكلا („älkâmêl“ – „пълен“, „цялостен“, „завършен“, „съвършен“).

Наред с чисто персийските суфикси за множествено число ه („hâ“) – за всички видове имена и نا („ân“) – за одушевени предмети или растения, в персийския език приложение намират и някои форми на множествено число от арабски произход. В арабския език категорията число има три форми: единствено число – درفم („möfräd“); множествено число – جمع („джъм“); двойствено множествено число – هينثت („täsnie“). Множественото число на думи от арабски произход се образува по два начина. Единият е със суфиксите نين („ин“), نو („ун“) и تا („ât“). Първият суфикс намира широко приложение в персийския език: رومأم („mââmur“ – „служител“, „чиновник“, „командирован“), мн.ч. – نيرومأم („mââmurin“) или فلؤم („муälëf“ – „автор“, „съставител“, мн.ч. – نيفلؤم („муälëfin“). Другият суфикс نو („ун“) в персийския език се среща рядко и се използва предимно при думи, изразяващи относителност: بالقنا („engêlâb“ – „революция“) – يبالقنا („engêlâbi“ – „революционен“) – نويبالقنا („engêlâbiun“ – „революционери“). С последния суфикс се образува мн. ч. както с думи от арабски, така и с думи от персийски произход. رييغت („täüir“ – „промяна“, „видоизменение“, „трансформация“), мн.ч. – تارييغت („täüirât“); ناويح („hëivân“ – „животно“, „животинка“, „добитък“), мн.ч. – تاناويح („hëivânât“).

Вторият начин за образуване на мн.ч. в арабския и в персийския език е посредством промяната на структурата на думата, чрез т.нар. „вътрешна флексия“ или „пречупено множествено число“. Тази промяна става посредством строго фиксирани правила-формули, които в персийския са единадесет на брой. Необходимо е те да се наизустяват от всеки учащ се, претендиращ за високо владение на персийския език.

Интересно е значението на двойственото множествено число, което се превежда като „и двата“, „и двете“, „и двамата“: رح („bâxř“ – „море“) – نيرح („bâxřëin“ – „и двете морета“); تلود („däulât“ – „държава“) – نيتلود („däulâtëin“ – „и двете държави“).

Още по-интересно е образуването на т.нар. „двойно множествено число“, което е характерно единствено за персийския език. При него думи от арабски произход, които са получили мн. ч. чрез вътрешна флексия, се възприемат в персийския като думи в ед. ч. и затова към тях се прибавя и персийски суфикс за множествено число. Пример: لاح („xâl“ – „положение“, „състояние“) – لواح („äxvâl“ – „положения“, „състояния“) – تالواح („äxvâlât“ – със същото значение на мн. ч.).

III. Специфики на лексикално ниво

В процеса на преподаване на различните национални норми на персийския език строго трябва да се следи промяната на семантиката на думите във фарси,

дари и таджики. Разликите, макар и много тънки, биха понижали нивото на владеене на езика. Така например на фарси има два най-често употребявани сложни глагола със значение на „говоря“, „разговарям“, „беседвам“. Това са *نرک تب‌حص* („сөхбәт кәрдән“) и *ندز فرح* („хәрф зәдән“). На дари и таджики за същата семантика се използва друг сложен глагол *ندز بگ* („гәп зәдән“). За отбелязване е, че при този глагол във фарси настъпва конотация и значението му добива смисъл на „бръщолевя“, „дърдоря“, „дрънкам празни приказки“... Или да вземем други два сложни глагола с почти еднакво по своя смисъл значение *ندش بارخ* („хәрәб шөдән“ – „да бъде развален“; „да бъде опустошен“; „да бъде разорен“) и *ناری و* *ندش* („вәйрән шодән“ – „да бъде разрушен“; „да бъде развален“; „да бъде разорен“; „да бъде опустошен“). При превод на фарси, дари и таджики на изречението „Колата се развали“ ще получим различни според лексикалния си състав изречения: на фарси – *دش بارخ نیشام* („Машин хәрәб шөд“), но на дари и таджики ще бъде *دش ناری و رتوم* („Мутәр вәйрән шөд“). При превод на един от диалектите на персийския език следва да имаме предвид използваната в различните географски ширини лексика.

IV. Специфики при транскрибиране

Проблемът с транскрибирането на персийска лексика, на персийски собствени имена, топоними и хидроними стои отдавна на дневен ред. Вече близо цяло столетие българската общественост проявява траен интерес към духовните постижения на двадесет и шест вековна Персия. Откакто през 1912 г. във вестник „Мирь“ анонимен преводач публикува превод на няколко четиристишия от Омар Хайям, по книжните лавици започват да се появяват нови и нови преводни заглавия на персийската класическа литература.

Решим ли да установим единна транскрипционна система на персийската лексика, на персийските собствени имена, топоними и хидроними, сме изправени пред две възможности. Първата, и според мен по-правилната, е да изберем географския принцип, т.е. да се придържаме към изписването на имената така, както те звучат в различните ареали на разпространение на персийския език. Това ще ни принуди често да изписваме едно и също собствено име по два или по три начина и би създавало определени затруднения при транскрибирането на български. Независимо дали ще го осъществяваме на кирилица, или на латиница. Втората възможност е да изберем най-авторитетната, в смисъл най-разпространената, езикова норма на персийския и да подчиним останалите две на нея. В случая това ще бъде литературната норма на езиковия клон фарси.

Персийските земи в продължение на векове са имали един официален език и единен литературен процес. В създаването на колосалното литературно наследство на персийски език участват представители от всички краища на империята, от всички етноси, влизащи в нея. Днешните потомци от Иран и Афганистан, от Таджикистан и Узбекистан, от Азербайджан и Туркменистан, от Киргизстан и други-

те бивши територии на Персия с право претендират, че са наследници на огромното художествено богатство.

Когато става дума за имена от иранската митология, от древноиранския, от средноиранския и от класическия период, би следвало да ги изписваме така, както те са приети в основния днес езиков клон на персийския – фарси. След XV в. личните собствени имена е добре да изписваме, съобразявайки се най-вече с особеностите на всяка една от националните езикови норми на персийския език.

Що се отнася до топонимите и хидронимите – при тях задачата значително се улеснява, защото е по-естествено да ги изписваме така, както те звучат в районите, откъдето са произлезли. Тук също трябва да изберем на какво да отдадем предпочитание – на добилите гражданственост у нас названия на персийски райони, градове и водни пространства или да се придържаме стриктно към правоговора им.

Знае се, че съществуват множество думи в българския и в персийския, общи и за двата езика. Откъде са навлезли те в нашата словесност – чрез език посредник, с помощта на търговски контакти в миналото или пък след евентуално съседство на представители на двете народности? Отговорът на този въпрос все още се търси. Но днес пред академичната общност стои въпросът по какъв начин следва да транскрибираме или транслитерираме тези общи думи. Възможностите са две. Първата е за думи, отдавна навлезли в лексиката ни. В зависимост от това в какъв вид думата е придобила гражданственост у нас, следва да я оставим непроменена, без да се съобразяваме с това как тя е изписана на персийски. Това най-често са думи, в които присъстват звукове, изразявани чрез буквите غ „gāyīn“ и ق „gāf“⁴. Въпреки че думи като سفق („gāfāc“ – „кафез“), قودنص („cāndūg“ – „сандък“), قريب („bēyirāg“ – „байрак“), بلالق („gālēb“ – „калп“), يقات („tāgi“ – „таке“), قبج („čöbög“ – „чибук“), لاغج („čāgâl“ – „чакал“), رنغج („čöyöndār“ – „чукундур“ / „червено цвекло“ /) и др., съдържат тези две букви, на тяхно място в българския език стои буквата „к“ и ние приемаме този факт като даденост. Вторият вариант е за думи и имена, неутвърдили се в българския, в които съществуват същите две букви. В този случай тях следва да ги обозначаваме с българската „г“: قاصم (Möcāddēg) трябва да е Мосаддег, а не Мосаддек; يقيقد (Dāgiqi) трябва бъде Дагиги, а не Дакики; دابق كي (Kēy Gōbād) трябва да е Кей Гобад, а не Кей Кобад, يقيبي (Bēyhāgi) Бейхаки ще е Бейхаги и т.н.

Това са най-често срещаните специфики, които затрудняват студентите при изучаването на персийския език. И с риск да се повтора, ще кажа, че преодоляването на трудностите, свързани с тези специфики, изисква пределна концентрация, крайно заострен слух, силна памет на обучавания, прецизен педагогически подход от страна на обучаващия, многократно повтаряне на вече заученото и по възможност редовна теренна практика.

Благодарности

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект No BG-RRP-2.004-0008, координирано със СУ „Св. Климент Охридски“.

БЕЛЕЖКИ

1. Персийски език се преподава в СУ „Св. Климент Охридски“ от 1959 г. като факултативен език. От учебната 1991/1992 г. е открита втора специалност „Персийска филология“, а от учебната 1993/1994 г. в СУ започва обучение в редовната специалност „Иранистика“. За 30 години специалността има над 250 дипломирани студенти, които се реализират в различни сфери на познанието. Четирима от тях са посланици на България в Иран, Китай, Израел и Тунис.

ЛИТЕРАТУРА

- АБДУЛГАСЕМИ, М., 2007. *История на персийския език*. Техеран: Организация за изучаване и подготвяне на книги по хуманитарни науки за университетите.
- АЛКЕТАБИ, А. А. (ред.), 1991. *Граматика на персийския език*. Техеран: Издателство „Слово“.
- АНВАРИ, Х. и ГАБУИ, Х. А., 1998. *Персийска граматика в два тома*. Техеран: Издателска къща „Фатеми“. ISBN 964-318-007-7; ISBN 964-318-293-2.
- АТТАРАЗИ, Н. М., 1978. *Граматика на персийския език*. Кайро: Център за народна култура.
- МОГАДДАМ, А. С., 2008. *Персийски език в четири тома*. Техеран: Организация за разпространение на персийския език и култура. ISBN 964-6371-86-8.
- МОГАДДАМ, А. С., 2017. *Разговорен персийски език в два тома*. Техеран: Институт за ислямски науки и културни изследвания. ISBN 978-964-426-814-4.
- МОИН, М., 1986. *Разговорен персийско-персийски речник в шест тома*. Техеран: Издателство на Техеранския университет и Издателска къща „Амир Кабир“.
- ТАЛЕГАНИ, С. К., 1987. *Основи на персийската граматика*. Исфahan: Издателска къща „Амир Кабир“ и Издателска къща „Исфахански факел“.
- ХАНВАРИ, П. Н., 2006. *Граматика на персийския език*. Техеран: Издателство „Тус“. ISBN 964-315-197-2.
- РУБИНЧИК, Ю. А. (ред.), 1983. *Персийско-руски речник в два тома*. Москва: Издателство „Руски език“.

САЙЯР, Д., 1973. *Персийски език*. София: Издателство на Софийския университет.

ЯМИН, П. Х., 1967. *Граматика на езика дари в два тома*. Кабул: Издателство на Кабулския университет.

Acknowledgements

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project No BG-RRP-2.004-000, coordinated by Sofia University St Kliment Ohridski.

REFERENCES

- ABDULGASEMI, M., 2007. *Istoriya na persiyskiya ezik*. Tehran: Organization for the Study and Preparation of Humanities Textbooks for Universities. [in Bulgarian].
- ALKETABI, A. A. (ed.), 1991. *Gramatika na persiyskiya ezik*. Tehran: Slovo Publishing House. [in Bulgarian].
- ANVARI, H. & GABUI, H. A., 1998. *Persiyska gramatika v dva toma*. Tehran: Fatemi Publishing House. ISBN 964-318-007-7; ISBN 964-318-293-2. [in Bulgarian].
- ATTARAZI, N. M., 1978. *Gramatika na persiyskiya ezik*. Cairo: Center for Folk Culture. [in Bulgarian].
- HANVARI, P. N., 2006. *Gramatika na persiyskiya ezik*. Tehran: Tus Publishing House. ISBN 964-315-197-2. [in Bulgarian].
- MOGADDAM, A. S., 2008. *Persiyski ezik v chetiri toma*. Tehran: Organization for the Promotion of Persian Language and Culture. ISBN 964-6371-86-8. [in Bulgarian].
- MOGADDAM, A. S., 2017. *Razgovoren persiyski ezik v dva toma*. Tehran: Institute for Islamic Sciences and Cultural Studies. ISBN 978-964-426-814-4. [in Bulgarian].
- MOIN, M., 1986. *Razgovoren persiysko-persiyski rechnik v shest toma*. Tehran: Tehran University Press & Amir Kabir Publishing House. [in Bulgarian].
- RUBINCHIK, Y. A. (ed.), 1983. *Persiysko-ruski rechnik v dva toma*. Moscow: Russkiy Yazyk Publishing House. [in Bulgarian].
- SAYYAR, D., 1973. *Persiyski ezik*. Sofia: Sofia University Press. [in Bulgarian].
- TALEGANI, S. K., 1987. *Osnovi na persiyskata gramatika*. Isfahan: Amir Kabir Publishing House & Isfahan Torch Publishing House. [in Bulgarian].
- YAMIN, P. H., 1967. *Gramatika na ezika dari v dva toma*. Kabul: Kabul University Press. [in Bulgarian].

ПРИЛОЖЕНИЕ

Използвани транскрипционни знаци за някои от звуковете в персийския език:

- „ä“ – кратък гласен „а“;
- „â“ – дълъг гласен, подобен на съчетанието на българските „о“ и „а“;
- „ë“ – кратък гласен „е“;
- „ö“ – кратък гласен „о“;
- „ġ“ – беззвучен гърлен (преходен увуларен), близък до съчетанието на нашите „х“ и „р“;
- „ġ̄“ – фарингален беззвучен придихателен;
- „ĥ“ – непроизносимо (беззвучно) „х“;
- „ġ“ – проходен увуларен звучен „г“ (аспираторно „г“), между нашите „г“ и „р“;
- „ġ̄“ – между българските „к“ и „г“.

SPECIFICS OF TEACHING PERSIAN TO STUDENTS

Abstract. The article explores some of the most frequently encountered challenges in teaching Persian to university students. It considers the global status of the Persian language, its geographical distribution, and its standardized national varieties (Farsi, Dari, and Tajik). Special attention is given to linguistic features that complicate the learning process across the three dialects—at phonetic, grammatical, and lexical levels—as well as to potential strategies for addressing these difficulties. The study also touches upon specific issues related to the transcription of Persian into Bulgarian. The subject matter represents a novel contribution not only to Bulgarian Iranian studies but also to the broader field of international Persian language pedagogy.

Keywords: Persian language; Persian grammar; Dari; Farsi; Tajiki; types of national language norms of the Persian language; linguodidactology

✉ **Prof. Dr. Ivo Panov**

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: i.panov@uni-sofia.bg; panov.ivo@gmail.com